

Светлана Самарина

Подготовка учителей к формированию дисциплины учащихся в школьных учебных заведениях Украины в конце XIX – в начале XX века

Аннотация. В статье рассматривается исторический аспект готовности учителей к формированию дисциплинированного поведения учащихся общеобразовательных школ на территории Украины (конец XIX – XX века). В частности, внимание акцентируется на основных направлениях подготовки учителей на педагогических курсах, в педагогическом институте и семинариях в контексте решения проблем дисциплины учащихся.

Ключевые слова: дисциплина, дисциплинированное поведение, педагогические курсы, школьные учебные заведения, профессиональная подготовка учителя.

Svetlana Samarina

The preparedness of teachers to discipline students solve problems in Ukraine in late XIX – early XX century

Summary. The article explores the historical aspect of readiness of teachers to develop skills of disciplined behavior of students of secondary schools in the territory of Ukraine (end of XIX – XX century). In particular, noted the main areas of training teachers in solving problems of discipline of students while studying at pedagogical courses in teacher institutes and seminaries.

Key words: discipline, disciplined behavior, readiness, educational courses, educational institution, teacher training.

УДК 17 (001.1): “04/14”

**Ірина Цебрій,
м. Полтава**

**РОЛЬ НАСТАВНИКА У ВИХОВНІЙ ПАРАДИГМІ
ІСИДОРА СЕВІЛЬСЬКОГО**

В епоху атеїзму досягненням середньовічної освіти практично не приділялося уваги. Ще від часів Відродження та Просвітництва, коли на перший план почали виходити бюргерсько-комерційні цінності, традиційним стало принижувати її місце в загальній еволюції європейської системи знань.

Середньовіччя вважалося “темним часом релігійної сплячки”, “коли в ходу були лише авторитарні методи навчання й виховання, а також дисципліна, заснована на різках” (“Шмагання визначає свідомість у навчанні”).

Тому й не дивно, що коли ми з глибин нашої пам’яті викликаємо асоціації з середньовічною освітою, то в більшості випадків виникає наступна картина: невелика кімната з напівкруглою стелею, крізь вузькі вікна ледве пробиваються промені сонячного світла; за столом сидять хлопчики різного віку, пристойний одяг указує на дітей заможних батьків – злидарів тут немає; у центрі столу сидить священик, перед ним велика рукописна книга, поруч лежить кілька різок; священик одноманітно читає молитви латинською мовою; діти механічно повторюють за ним незрозумілі слова. Йде заняття в одній із найперших монастирських шкіл VII – VIII століть, типово описане гуманістами або просвітниками.

Безумовно, подібні моменти мали місце в освіті раннього Середньовіччя. Однак ми не можемо забувати про ті великі наукові надбання, які приніс варварський Європі перехідний період від християнської пізньоантичної культури до ранньоевропейської, внесок визначних діячів раннього Середньовіччя, завдяки яким ствердився новий тип мислення та відбулося становлення релігійної навчально-виховної парадигми.

Витокам європейської освіти з її особливою моделлю поведінки наставника присвячені праці В. Безрогова та Г. Пікова [1; 3]. Зміст педагогіки в добу раннього та роль у ній унікального викладача Середньовіччя став предметом дослідження В. Уколової і Л. Харитонова [4; 6]. Вчені довели, що університетська модель в країнах західної Європи з’явилася вже у VII – VIII столітті, та в силу об’єктивних зовнішніх факторів змогла ствердитися лише в середині XI століття. Оскільки в світовій педагогіці XX – початку XXI століття наставник і його навчально-виховна модель розглядалися як одне ціле, автор статті ставить за мету відтворити навчально-виховну модель Гіспальської школи в часи єпископату Ісидора Севільського, яка й послужила відправною точкою в становленні європейського університету.

У радянській педагогічній науці, а також і в зарубіжній

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

педагогіці першої половини XX століття видатних педагогів VI – VIII століть уважали зберігачами античних традицій, котрі намагалися донести античну науково-педагогічну думку до наступних поколінь. І лише завдяки системним виданням їхніх творів (у Європі, починаючи з другої половини XX століття, а в країнах пострадянського простору зовсім нещодавно), ми маємо можливість переконатися, що їх менше всього можна вважати “зберігачами” минулої спадщини. Це були активні діячі епохи нового світу (“рах нова”), які формували новий тип культури та відповідної їй моделі навчальної системи.

У контексті становлення духовно-моральної парадигми освіти епохи Середньовіччя ми ставимо завдання з'ясувати призначення навчально-виховної системи та проаналізувати педагогічні ідеї найфундаментальнішого вченого раннього Середньовіччя, першого європейського енциклопедиста, автора дидактичної педагогічної літератури – Ісидора Севільського. Ісидор був безпосереднім продовжувачем освітньо-наукових та виховних ідей Боеція і Кассіодора. Однак, він нам набагато більше можливостей щодо втілення власної моделі на практиці.

Творчість Ісидора Севільського завершила і підсумувала перехідний етап від пізньої Античності до раннього Середньовіччя, демонструючи нам особливий тип мислення вченої людини вже нової епохи. І тому, мабуть, не слід наголошувати на зникненні (чи занепаді) античної культури в даний період, а варто вивчати нові теоретичні та світоглядні засади молодії середньовічної науки, а також принципово нову педагогічну модель.

Правління вестготського короля Сісебута в Іспанії VII століття було останнім відносно спокійним періодом існування королівства. Ісидор був вихователем молодого короля і ставився до нього як батько. Звичайно, маючи такого фундаментального вихователя, Сісебут став покровителем науки і мистецтва в своїй державі, що викликало значне пожвавлення інтелектуального життя в країні, таке короточасне піднесення культури, якого не спостерігалось навіть наприкінці існування Римської імперії.

Розробляючи власну теорію виховання Ісидор Севільський прийшов висновку: для того, щоб мати право стати наставником,

треба пройти кілька серйозних етапів: по-перше, підготовчий етап до викладання (*Doctrina*) – створення власної системи передачі загального знання, по-друге, (*Sapientia*) – надбання наставником мудрості у процесі викладання основ знань окремим вихованцям, котрі бажають навчатися ще в недосвідченого викладача, по-третє, (*Prudentia*) – досягнення наставником справжнього благочестя. Лише після цього він має право викладати в єпископальній школі, або бути наставником дітей знаті чи королів [2, с. 156].

Щодо самостійного вивчення науки вихованцем Ісидор Севільський розробив цілу власну систему, яка не втратила своєї актуальності й сьогодні: той матеріал, що заданий наставником для самостійного опрацювання необхідно спочатку законспектувати частинами, потім кожну з них переказати вголос, а потім відібрати з кожної частини необхідне і скомпонувати у власну доповідь.

Таким чином, після засвоєння граматики й діалектики, вихованець під контролем наставника мав вивчати певними дозами самостійно чотири математичних науки, медицину, юриспруденцію, теологію, історію, географію, демографію, фізику, агрономію, архітектуру, хімію, мінералогію, мореплавання і флотобудівництво.

Нам може здатися це дивним, та у Гіспальській єпископальній школі початку VII століття, коли в ній викладав Ісидор Севільський, вихованці вивчали весь перелічений список предметів, якими мав володіти один універсальний наставник. І якби араби не завоювали Піренейський півострів, то перший університет у Європі виник би в Іспанії VII століття, бо єпископальна школа Ісидора не те що поступалася університетам XIII століття, а навіть випереджала їх.

Вважаючи людину мініатюрною копією Всесвіту, Ісидор натхненно писав: “Голова людини спрямована в небо, а на ній є два ока, схожі до світа сонця і місяця. Дихання людини подібно повітрю, бо саме воно породжує вдих і видох, схоже до руху в багатьох вітрів на землі. Живіт людини можна порівняти з морем, бо в ньому зібрані всі рідини, як у море стікаються всі води. Нарешті – ступні ніг можна порівняти із землею, бо вони сухі й містять такий жар, як і земля. Справжній розум міститься в голові

людини і підноситься над тілом, як Бог у небесах. Він може оглядати та управляти всіма речами з висоти” [6, с. 379].

Людина наділена тілесними відчуттями, уявою і розумом. “Не добрими справами, не тілесним сприйняттям, а тільки розумом ми відрізняємося від тварин”, – стверджує Ісидор [2, с. 157]. Він знаходить для позначення останнього відповідні латинські назви, які вживає у якості синонімів – *Intellectus*, *Ratio*, *Intelgentia*. Таким чином, відносно людини ми спостерігаємо раціоналістичні тенденції у педагогіці дослідника.

Та все ж Ісидор був людиною свого часу. Не дивлячись на всебічну його освіченість, син готської принцеси та знатного іспано-римлянина з найстарішого роду Картахени, він стояв на позиціях *релігійно-станової освіти*. Детально описуючи працю хлібороба і ремісника (до речі, він дуже з великою повагою ставиться до практичного внеску обох у суспільство), вчений уважав, що кожна людина повинна мати повну уяву про ту працю, яка її годує, а особливо важливо це знати вченій людині, бо вона споживає продукти, вироблені іншими. Тому ми можемо зробити висновок, що для Ісидора обов’язковим було поєднання теорії з практикою, якщо він вивчав і записував характерні для того часу особливості ведення сільського господарства, галузі ремісництва тощо [429, с. 25].

Однак, відносно освіти його теорія де в чому розходиться з практикою. Пропагуючи в своїх працях та викладаючи в Гіспальській школі енциклопедичні підвалини знання, Ісидор, як і папа Григорій I, був переконаний (за власною розробленою моделлю освіти), що бути носіями найвищого знання можуть бути в “божому житті” служителі церкви, які мають передавати й розробляти знання від покоління до покоління, в світському просторі – королі та їхнє оточення, бо бути просвіченим монархом означає правильно й чесно управляти державою, запобігати війнам, за допомогою дипломатії встановлюючи мир. Виникає питання про те, як іншим верствам населення добратися до справжнього наукового знання і чи можливо це.

Можливо, підтверджує подібну думку Ісидор, але такий шлях має лежати лише через церкву: миряни-прихожани мають ознайомитися із знанням завдяки слову і проповіді священика, а

хто з “простаків” глибше бажає опанувати знання, той має прийняти постриг і стати священиком. Отже, вхід до храму знань не є зачиненим, кожний може туди проникнути за бажанням, та не кожний, хто хоче продовжувати жити в миру [2, с. 26].

Спадковість у практичному знанні має передаватися від батька до сина, кожний рівень культури (кожний стан і прошарок суспільства) має своїх носіїв, що повинно бути закріплено знаннями. Інакше держава припинить своє існування. Землероби мають годувати суспільство, ремісники створювати предмети для користування всього суспільства; воїни повинні захищати державу, професійно навчаючись військовій справі; королі повинні створювати закони; духовні наставники, які володіють глибокими знаннями, мають навчати своїх учнів, передаючи їм власну мудрість, котра зберігає, розробляє і пропагує знання; ще є обрані з духовного стану, які настільки наближені до Бога своєю святістю, що практично можуть із ним спілкуватися (у якості приклада тут Ісидор наводить папу Григорія) – і всі носії духовного начала виступають інтегруючим елементом суспільства.

У розділі трактату “Про природу речей”, що має назву “Про тих, хто осягнув милосердя”, Ісидор описує всі категорії бідності та чим ці люди повинні займатися. Особливі категорії складають *subditi* – раби, які мають працювати на своїх панів, *rustiti* – селяни, призначення котрих виготовляти продукти хліборобства, *coloni* – напівзалежна категорія населення, що займає проміжне становище між селянами та рабами, *famuli* – слуги, які працюють за наймом, добровільно уклавши угоду з хазяїном, *ingénue* – люди не шляхетного походження, котрі можуть зайнятися любим видом діяльності. Всіх їх разом Ісидор називає “*pauperi*” і “*miseri*” [2, с. 245].

З одного боку, вчений закликає їхніх хазяїв бути милосердними до бідних, захищати їх і їхні права, з іншого – вимагає застосування до них покарань, якщо ці “*pauperi*” і “*miseri*” будуть порушувати закони держави, або посягати на чийсь приватну власність. І в цьому немає нічого дивного: Ісидор жив у ті часи, коли відбувалися процеси нового станового розшарування і структура римського суспільства перемішалася з варварською. На практиці важко було зрозуміти, хто є хто, тому дотримання літери

закону було єдиним орієнтиром для успішного розвитку суспільства.

Ісидор розробив особливу теорію щодо *виховання правителя*. Ця ідея займає провідне місце в його третій книзі “Сентенцій”. На думку вченого, можуть бути різні правителі – “злі” чи “добрі” – все залежить від вихователя. І важливо не просто навчити короля гарно говорити, треба навчити государя правильно діяти. Якщо це дійсно король, то він повинен бути в першу чергу захисником свого народу, віри, батьком усіх бідних, головою усіх підданих у країні. В своїх руках король зосереджувати всю повноту влади, а його піддані всіх категорій несуть відповідальність перед престолом за покладенні на них повноваження, які постійно контролюються правителями. Якщо найменший непослух підданих не засуджена, то це не гідний правитель, який лише подає дурний приклад своїм підданим.

Зазначимо, що в співвідношенні влади і церкви Ісидор розходиться в твердженнях із папою Григорієм I Великим. Ми в нього ніде не зустрічаємо положення, що державна влада повинна залежати від церкви. Навпаки, авторитет церкви у суспільстві повинен базуватися тільки на її моральних прикладах. Усяка інша влада в державі – це влада короля [2, с. 34].

Надзвичайно цінною для нас є ісидорівська теорія виховання правителя, викладена ним у “Настановах королю Сісебуту” та “Етимологіях”. Влада надається королю від Бога, бо він обраний, але в усьому іншому властитель просто звичайна людина, яку треба гідно виховати. Світський правитель повинен мати виключні якості. До таких належать справедливість, благочестя, мудрість, терпіння, м’якосердечність, милосердя. Та все ж найголовнішою справою короля є правильний хід та дотримання правосуддя. Останнє має ґрунтуватися на виключній справедливості, рівності всіх перед законом, без упередженості та милосерді. В государя ніколи не повинно розходитися слово з ділом. Ісидора так рекомендує діяти Сісебуту: “Справою доведи те, що вимовляєш через вуста, прикладом підтверджуй те, чому навчаєш на словах. Будь не лише наставником, а й сам уподібнюйся добродійності. Лише тоді прославишся ти, коли сам завжди будеш виконувати те, чому навчаєш” [5, с. 253].

Лише, коли король буде ідеальним, в тому випадку й піддані будуть до нього відчувати повагу перед владою, ретельність при виконанні своїх обов'язків і любов. Однак нерозумні накази правителя не варто виконувати. Ось як це звучить у вустах самого Ісидора: “Якщо отримаєш наказ робити зло, то не мирися з цим. Якщо наказують тобі чинити жакливо, не підкоряйся. Від якої б влади не надходив подібний наказ, ніколи не погоджуйся творити зло, якщо й навіть тебе жорстоко покарають, якщо навіть тобі погрожують муками й тортурами. Померти не так страшно, як виконувати згубні накази... Не вільний від злочину й той, який їх чинить за чужим велінням. Той, який підкоряється злу не відрізняється від того, який творить зло, однакова кара пов'язує того, хто задумав зло із тим, хто йому догодив. Різниці для Бога між ними немає” [5, с. 244].

Якщо Ісидору практично вдалося втілити ідеал правителя у своєму вихованці Сісебуті, то, спостерігаючи за широкими масами неосвіченого населення Вестготської Іспанії, наприкінці свого життя він написав наступне: “Люди у більшості своїй ліниві до науки, небайдужі до тілесних насолод, байдужі до праці. Їх вабить багатство, хвилюють мілкі турботи, кожна людина смертна. В нащадках вони не впевнені, скаржаться на життя, яке швидкоплинне. Вони з важкістю набираються мудрості, однак завжди легко піддаються смерті. перед минулим вони оголені, перед теперішнім жалюгідні, перед майбутнім несвідомі. Перебувають у несправедливості, грішними народжуються, живуть – працюючи, в смутку помирають”.

Таким чином, ми спостерігаємо, що виховна система в межах суспільства окреслена дуже чітко. За своєю природою вона християнська, за структурою – сеньйоріально-станова. Очевидно, для Ісидора це був ідеальний спосіб підтримання порядку в державі, який певною мірою спрацював у тогочасній достатньо стабільній політичній ситуації Вестготської Іспанії.

Завоювання арабами Піренейського півострову перервало прискорений розвиток місцевої освіти, однак не знищило праць Ісидора Севільського. Дуже схожа виховна система виникла через півтора століття в Імперії Карла Великого, однак політична нестабільність його величезної держави негативно відобразилась

на освітянських процесах.

І лише в середині XI століття в результаті відносної стабілізації міжнародних відносин та імпульсу економічного характеру в середньовічній Європі почалося бурхливе зростання міст, що обумовило формування нової цивілізаційної, а разом із нею й педагогічної парадигми. Розквіт міської культури призвів до появи інтелектуала-профі, як одного з тих майстрів, ремеслом якого було спочатку лише “писати й навчати”. По мірі комерціалізації середньовічного суспільства продукція інтелекту перетворилася на товар, який необхідно було реалізувати на ринку інтелектуальних послуг. Змінилася й освітня модель. Наставника у вірі змінив с магістр (*magister, doctor* – учитель, керівник процесу навчання) – інтелектуал, який викладав методи мислення, продаючи послуги інтелекту. На відміну від наставника у вірі та навчанні, яким був Ісидор, магістр уже був вузьким спеціалістом (*specialis* – особливий, приватний), тобто, знавець не цілого, а лише частини – визначеної вузької сфери знання.

Таким чином, витoki сучасного західноєвропейського тьюторства (наставництва) виходять із педагогіки наставництва раннього Середньовіччя, коли вчителем пропонувалася модель необхідної кількості знання та модель поведінки в навчанні і суспільстві, самостійне опанування цієї моделі вихованцем під контролем наставника, однак без особливого примусу й авторитарних методів виховання. Дана проблема не вичерпується тими працями, що є на сьогоднішній день і потребує більш глибокого вивчення.

Література

1. Безрогов В.Г. Педагогика Средневековья / В.Г.Безрогов, О.И.Варьяш // Антология педагогической мысли христианского Средневековья. – М.: Евразия, 1994. – Т. 1. – С. 11-28.
2. Двоеслов Г. Пастырское правило. Моральные беседы на книгу Иова / сост. Л.А. Харитонов. – М.: Евразия, 2006. – 306 с.
3. Пиков Г.Г. Реновационная педагогика Каролингского Возрождения и педагогические идеи Алкуина / Геннадий Геннадиевич Пиков // История и социология культуры. – Новосибирск: НГУ, 2000. – Вып. 1. История и социология образования. – С. 32-81.
4. Уколова В.И. Григорий Великий и школьная реформа начала

VIII века / Виктория Ивановна Уколова // Средние века. – М.: Наука, 1985. – Вып. 48. – С. 27-37.

5. Уколова В.И. Античное наследие и культура раннего средневековья (конец V – начало VI века) / Виктория Ивановна Уколова. – М.: Наука, 1989. – 381 с.

6. Харитонов Л.А. Папа Григорий Великий / Л.А. Харитонов. – М.: Евразия, 2006. – С.354-461.

Ирина Цебрик

***Роль наставника в воспитательной парадигме
Исидора Севильского***

Аннотация. Автор статьи, используя документальные материалы эпохи Средневековья, знакомит нас с учебно-воспитательной моделью выдающегося европейского мыслителя VII века Исидора Севильского, с принципами воспитания правителя и сословным подходом к проблеме обучения, с содержанием реновационной педагогики епископальной Гиспальской школы VI – VIII веков, ее местом в эволюции становления западноевропейского образования.

Ключевые слова: наставничество в воспитании, ретризм в педагогике, институционализированные средства средневековой педагогики, реновационная педагогика, духовно-моральная парадигма образования раннего Средневековья.

Iryna Tsebriy

Role of the mentor of educational paradigm Isidor Civilsky

Summary. The author of the article, using materials of medieval age, make us acquainted with educational model of the prominent European man of science Isidorus Hispales, with principles of education of the ruler, in content of class approach to the problem of learning, contenting of renovation educational pedagogy Episcopal Hispales sculls VI – VIII century, its place in the evolution of the formation of Western Education in Europe.

Key words: teacher in education retrizm in education, institutional road medieval education, renovation educational, spiritual-moral paradigm of the education in Western Europe.